

положень Дейтонської мирної угоди, проведенню перших післявоєнних виборів у Боснії та Герцеговині" [11, с.79]. Наголошувалося, що скасування санкцій проти СРЮ відкрило можливість для повноправної участі цієї країни у житті світового співтовариства і надало нового імпульсу процесові мирного врегулювання на Балканах. Україна підтвердила свою готовність розвивати всебічні відносини з Союзною Республікою Югославія та іншими країнами колишньої Югославії, а також взяти участь у процесі відродження та постконфліктної відбудови регіону.

Певним дипломатичним досягненням можна вважати перебування 12-14 жовтня 1996 року на запрошення міністра закордонних справ України Г.Удовенка з візитом у Києві глави перехідної адміністрації ООН для Східної Славонії Жака Клайна. Українською стороною було зроблено наголос на посиленні уваги до проблеми відновлення прав українсько-русинської громади на території Східної Славонії, яка впродовж сербсько-хорватського конфлікту зазнавала переслідувань і різних форм дискримінації. Главу перехідної адміністрації було проінформовано про можливості України щодо посилення її вкладу як у військовий, так і цивільний компоненти миротворчої операції ООН в Східній Славонії. В свою чергу, Ж. Клайн високо оцінив внесок України в зусилля світового співтовариства, спрямовані на встановлення тривалого миру на Балканах, підкреслив високопрофесійне виконання своїх функцій підрозділами українського контингенту в складі перехідної адміністрації ООН для Східної Славонії [1, с. 79].

Підсумовуючи, слід зазначити, що всі дипломатичні зусилля України на Балканах підпорядковані її економічним і політичним інтересам, які зумовлені географічною близькістю, тісними історичними зв'язками, спільністю культурних традицій, нарешті сталими торгівельно-економічними відносинами. Однак Україна, яка сьогодні лишається об'єктом світової політики, навряд чи зможе проводити більш активну політику у балканському регіоні. Головною причиною цього є складне економічне становище країни, її дуже низька міжнародна конкурентоспроможність. Без стабілізації економіки і надання їй

значного імпульсу в структурній перебудові, без інтеграції її в світове господарство нічого й думати про посилення її ролі на Балканах. Саме тому посилення політичної ролі України тут доведеться чекати певний час.

1. Активна підтримка мирного процесу // Політика і час. – 1996. – № 11. 2. Вектори української дипломатії. 3 прес-конференції Міністра закордонних справ України Г. Й. Удовенка 6 вересня 1995 року // Політика і час. – 1995. – № 10. 3. Голос України. – 1995. – 23 червня.
4. Голос України. – 1995. – 21 липня. 5. Голос України. – 1995. – 8 серпня. 6. Голос України. – 1995. – 6 вересня. 7. Голос України. – 1996. – 28 березня. 8. Живанов С. Россия и югославский кризис: взгляд из Белграда // Свободная мысль. – 1996. – № 2. 9. Заява МЗС України з приводу часткового припинення санкцій проти Союзної Республіки Югославії // Політика і час. – 1994. – № 11. 10. 3 прес-конференції в МЗС України 30 вересня 1994 року, присвяченій Заяві з приводу часткового припинення санкцій проти Союзної Республіки Югославії // Політика і час. – 1994. – № 11. 11. Заява МЗС України з приводу повного скасування санкцій проти СРЮ // Політика і час. – 1996. – № 11.
12. Маначинський О. Я., Соболев А. А. Военная безопасность Украины та вплив на неї геополітичних факторів. – К. – 1997. 13. Озодовський А. Балканський вузол – вулкан світового значення // Політика і час. – 1994. – № 9.
14. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Позиція України щодо врегулювання югославської кризи. – 1992.
15. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Про пропозицію України щодо югославського конфлікту з урахуванням санкцій ООН. – 1993. 16. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Головні аспекти югославської політики України. – 1992.
17. Прибытков К., Шабает Б. Чрезвычайная сессия Комиссии ООН по правам человека обсудила события в бывшей Югославии // Компас. – 1992. – № 162. 18. Постанова Верховної Ради України. Про збільшення чисельності батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах ООН на території колишньої Югославії та надіслання групи військових спостерігачів // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 49.
19. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Позиція України щодо ситуації в Боснії та Герцеговині. – 1994. 20. Постанова Верховної Ради України. Про основні напрями зовнішньої політики України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 37.
21. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Стосовно можливості проведення в Києві спільної зустрічі лідерів конфліктуючих сторін та всіх зацікавлених країн і міжнародних організацій. – 1995. 22. Собоко В. Сприяючи мирному врегулюванню // Політика і час. – 1996. – № 1. 23. Спільна заява міністрів закордонних справ Болгарії, Греції, Молдови, Румунії і України з приводу санкцій проти СРЮ // Політика і час. – 1995. – № 5. 24. Україна в геополітичному інтер'єрі кінця XX сторіччя // Політична думка. – 1994. – № 3. 25. Финансовая Украина. – 1996. – 22 октября. 26. The Washington Post. – 1997. – November 4.

Надійшла до редколегії 12.10.08

Н. Щербак, асп.

"ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ" ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНЗУРНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Здійснено джерелознавчий аналіз "Полного собрания законов Российской империи" як джерела вивчення історії цензурних установ в Україні.

Source study analysis of "The Complete Collection of Russian Empire Laws" as a researching source of censure institutions history in Ukraine had done in the article.

Цензурні установи завжди відігравали важливу роль у відносинах між владою, пресою і суспільством. Як царська влада, так і радянська використовували цензуру для формування громадської думки, боротьби з опозицією та захисту своїх імперських інтересів. Досліджувати, а тим більше критикувати діяльність державних установ, не дозволялось.

Нині дослідники одержали можливість неупереджено показувати діяльність місцевих адміністративних, жандармсько-поліцейських та судових установ царизму в Україні у дореволюційний період, оскільки радянські історики висвітлювали її лише негативно, а діяльність цензурних установ взагалі замовчувалась. Це було обумовлено тим, що в Радянському Союзі існувала своя цензура – так званий "Главліт" і партійне керівництво не хотіло проведення паралелей між радянською і

царською владами у боротьбі з друкованим словом, адже їх діяльність у цьому напрямку була ідентична.

Метою даної статті є з'ясування та показ місця й ролі такого важливого джерела, як "Полное собрание законов Российской империи" (ПСЗ) у процесі дослідження діяльності цензурних установ в українських губерніях у ХІХ – на початку ХХ ст. Це дає можливість здійснювати історичні дослідження, опираючись на солідну законодавчу базу, а не на суб'єктивні твердження сучасників.

Укладанням і виданням ПСЗ та інших зібрань законодавчих актів у Російській імперії займалися II відділення власної царської канцелярії (1826-1882 рр.), кодифікаційний відділ Державної Ради (1882-1893 рр.), а з 1893 р. – Відділення зводу законів Державної канцелярії.

Установам, що займалися кодифікацією, надсилались для внесення до ПСЗ друковані маніфести, укази,

накази, циркуляри, затверджені царем витяги з журналу Комітету Міністрів, плани, креслення, схеми і т.п. Таким чином, при укладанні ПСЗ вони використовували велику кількість матеріалу поточного законодавства.

"Полное собрание законов Российской империи" виходило трьома виданнями і включало в себе законодавчі акти з 1649 р. до 1913 р.

У перше видання, що нараховує 45 томів у 48 книгах (№№ 1-30600), увійшли закони з 1649 р. (від "Соборного уложения" Олексія Михайловича) до грудня 1825р., тобто до кінця царювання Олександра I.

До другого видання, яке складається з 55 томів у 125 книгах і нараховує 61928 актів, були включені законодавчі акти, затверджені Миколою I та Олександром II (з 12 грудня 1825 р. по 1 березня 1881 р.). У третє видання були включені закони з 1 березня 1881 р. до 1913 р. Воно складається з 33 томів і вміщує майже 30 тис. (29980) законодавчих актів. Згідно закону від 11 червня 1885 р. до ПСЗ вносились лише оприлюднені законодавчі акти.

Кожне видання ПСЗ має окрему нумерацію законів.

Складність роботи з ПСЗ як історичним джерелом полягає в тому, що в Російській імперії не було чіткого визначення поняття "закон". Будь-яке розпорядження, підписане царем, набувало сили закону. В результаті в ПСЗ було вміщено сотні нормативних актів про затвердження статутів акціонерних товариств чи введення посад повивальних бабок при штабах російських батальйонів на Кавказі. Це ускладнює пошук потрібних законодавчих актів, які регламентували діяльність цензурних установ.

Варто зауважити, що система цензурних установ у Російській імперії, в межах якої знаходилася більшість українських земель, формувалася впродовж тривалого періоду. Перші перепони для розвитку українського друкованого слова були запроваджені ще Петром I указом від 5 жовтня 1720 р. Всі друкарні в Україні були підпорядковані цензурі духовної колегії і наказано, щоб "... ніяких книг, крім церковних попередніх видань не друкувати, ... щоб ніякої різниці і особливо наріччя в них не було" [4, с.95].

У 1804 році Олександром I був затверджений перший цензурний статут, який згодом був внесений до ПСЗ. Він містив положення щодо організації діяльності цензури і принципів її підходу до оцінки друкованих творів [2, ст. 21388]. Саме в період дії цього статуту цензура оформилася у систему і був утворений інститут цензорів. Враховуючи, що видавнича справа в Російській імперії лише зароджувалась, це був найліберальніший з усіх цензурних статутів XIX ст. У 1826 і 1828 роках були видані нові цензурні статури, які розширяли повноваження цензурних установ і змінювали їх підпорядкування.

З 1804 по 1828 рік цензура в Росії, яка поділялася на внутрішню (видання, що виходили на території Російської імперії будь-якими мовами) і зовнішню (всі видання, які ввозилися в країну), знаходилася у відданні Міністерства народної освіти і підпорядковувалася Головному управлінню училищ у 1804 – 1826 рр., Верховному цензурному комітету в 1826 – 1828 рр. та Головному управлінню цензури у 1828 – 1862 роки. Структура цензурних установ встановлювалася цензурними статутами 1804, 1826, 1828 років [3, ст.1979]. та рядом законів і постанов.

У другій чверті XIX ст. до системи цензурних установ входили цензурні комітети та окремі цензори, які здійснювали і внутрішню й зовнішню цензуру. Згідно статуту 1828 р. комітети з внутрішньої цензури створювалися, як і раніше, в університетських містах. Підпорядковувалися вони попечителям навчальних округів і складалися з професорів та ад'юнктів, секретарем же призначався ад'юнкт чи магістр [1, с.17-19]. Іноземна

цензура здійснювалася організованим у Петербурзі Комітетом іноземної цензури до штату якого входили: голова, старші та молодші цензори, їх помічники, бібліотекар, секретар та канцелярські чиновники.

У силу історичних обставин, Україна, як одна з "окраїн" імперії, була в значно гіршому становищі, ніж, наприклад, Фінляндія чи Польща. Зокрема, до неї, окрім загальних для всієї імперії цензурних правил, застосовувалися ще й додаткові. Суть їх зводилася до того, аби в "українських книгах, де говорилось про народність і мову українську, українці не давали переваги любові до своєї малої батьківщини перед любов'ю до "отечества" [5, с.231-232]. Метою цих специфічних додаткових цензурних заборон було асимілювати український народ, знищити його мову, культуру та літературу.

Політика царського уряду щодо українців базувалася на виданому в 1863 р. для цензурних установ циркулярі міністра внутрішніх справ П.Валуєва, та Емському указі Олександра II (1876 р.). Ці нормативні акти були таємними і не вносились до ПСЗ. Вони стосувались перш за все мови, як однієї з основних ознак нації. Українська мова була витіснена із шкіл, судів та інших державних установ. До 1905 р. в українських губерніях не було жодного періодичного видання рідною мовою.

9 квітня 1837 року на підставі указу Сенату був створений Київський цензурний комітет. Офіційно свою роботу він розпочав 8 лютого 1838р. [7] Комітет діяв протягом багатьох років при університеті Св.Володимира і "обслуговував" практично всі друкарні, що входили до Київського навчального округу. До складу Комітету входило два цензори з професорів Київського університету, один цензор для перегляду книг єврейською мовою та секретар. Головою Комітету був попечитель Київського навчального округу, а з 1863 року – старший цензор Комітету.

У 1852 році функції Комітету були розширені покладенням на нього обов'язків по цензурі іноземних видань. В основу роботи Комітету був покладений Цензурний Статут 1828 року, з наступними його доповненнями і змінами. А підпорядковувався він Головному управлінню цензури при Міністерстві освіти.

У кінці XIX ст. у Києві, Одесі та Харкові діяли окремі цензори з внутрішньої та зовнішньої цензури, а також позаштатні співробітники – цензори єврейських видань. В основу їх роботи було покладено внесений до ПСЗ закон про пресу 1865р., згідно з яким, усі місцеві (тобто не столичні) періодичні видання виходили лише після проходження попередньої цензури. Від попередньої цензури звільнялись: урядові та університетські видання, друковані органи наукових товариств і видання на древніх класичних мовах. Завдяки постійному проурядовому курсу, у 1900 р. одержала статус безцензурності газета "Киевлянин". Підлягали цензори Головному управлінню у справах преси Міністерства внутрішніх справ, яке періодично направляло їм списки заборонених творів і тем, які не можна було обговорювати у пресі.

Перелік заборонених тем був надзвичайно широким. В одному з циркулярів читаємо: "1. У всіх взагалі друкованих творах не допускати порушення належної поваги до вчення і обрядів Християнських сповідань, охороняти недоторканість Верховної влади і її атрибутів, повагу до осіб царствующого дому, непохитність основних законів, народну мораль, честь і приватне життя кожного. II. Не допускати до друку творів і статей, що містять шкідливе вчення соціалізму і комунізму, схиляються до потрясіння та повалення існуючого порядку і поширенню анархії... У судженнях про недоліки і зловживання адміністрації не допускати друкування імен осіб та назв міст і установ.... Не дозволяється дру-

кувати критики рішень Правлячого Сенату та інших вищих урядових установ" [6, арк.1-2]. Заборонялось друкувати статті, що підривали повагу підлеглих до начальства і послабляли довіру до уряду, образливі для честі російського війська і державних службовців, тобто чиновників. Обмежувались і права національних меншин. Євреям заборонялось вимагати у пресі розширення своїх прав, полякам – ставити питання про відновлення незалежності Польщі. Але найбільше дісталось українцям. Валуєвський циркуляр проголошував, а Емський указ підтверджував, що "ніякої української мови не було, немає і бути не може", а є зіпсована поляками і українськими селянами російська мова, точніше, її "южнорусский" діалект. Значить і газет, журналів чи книг неіснуючою мовою видавати не дозволялось.

Тому діяльність цензури в українських губерніях мала свою специфіку: починаючи з 1863 р., коли був виданий Валуєвський циркуляр, головним завданням місцевої цензури стала боротьба з українським друкованим словом. І якщо заборони друкувати твори революційного чи порнографічного змісту можна зрозуміти (оскільки вони несли певну загрозу самодержавному ладові, пануючій релігії, суспільній моралі), то заборона друкувати твори українською мовою незалежно від їх змісту викликала здивування навіть міністра народної освіти О.Головнина, який у листі до автора циркуляра міністра внутрішніх справ П.Валуєва зауважив, що переслідувати потрібно ідеї та дії, а не мову, і що варто дозволити друкувати книжки для народу українською мовою, однак його позиція не вплинула на подальший розвиток подій. Ще більшої шкоди українській культурі було завдано Емським указом 1876 р., який забороняв ввозити в межі імперії з-за кордону літературу, написану українською мовою. Лише революція 1905р. дала можливість друкувати книжки, газети і журнали українською мовою.

17 жовтня 1905 р. під натиском повсталого народу Микола II підписав Маніфест, який змінив усе життя в Російській імперії. Населенню було обіцяно громадянські свободи і серед них свободу преси. У зв'язку з цим, Головне управління у справах преси розіслало губернаторам і цензорам циркуляр №11723, в якому говорилось: "Приведені вище слова Височайшого Маніфесту викличуть у найближчому майбутньому видання нового закону про зміни діючого статуту про цензуру. До видання цього закону всі законоположення, що визначають діяльність установ і осіб цензурного відомства залишаються в повній силі; саме ж ставлення цензури до друкованих творів повинно змінитися корінним чином, виконуючи ясно і конкретно виражену волю государя імператора" [9, арк.20].

Настав період свободи друку. Як писав згодом одеський цензор Фром, "... усі газети, які не отримали безцензурності, здійснювали її незаконно, даючи на цензурний перегляд лише те, що вважали можливим і рахувались з вказівками цензури лише постільки, поскільки це було їм зручно. Закреслені цензором місця або передруковувались, або замінялись крапками чи пробілами, причому все це супроводжувалось зауваженнями на адресу цензорів і закликом до революційного натовпу звільнити суспільство і пресу від ненависної цензури. Адміністративна боротьба в цей перехідний час безвладдя була неможлива" [8, арк.68].

24 листопада 1905 р. були оприлюднені "Тимчасові правила про періодичні видання", які відміняли попередню цензуру. Покарання на редакторів та видавців могли бути накладені лише в судовому порядку.

Змінювалася і структура місцевих цензурних установ. Замість окремих цензорів, були створені Комітети у справах преси, як колегіальні органи. В основу їх роботи було покладено цензурний статут і тимчасові прави-

ла про періодичну і неперіодичну пресу, видані протягом 1905-1906 рр. 12 травня 1906 р. такий Комітет було створено у м. Києві. У його функції входив нагляд за періодичною пресою Києва і неперіодичними виданнями, що виходили у Київській, Волинській, Подільській, Полтавській і Чернігівській губерніях. Один із цензорів займався закордонними виданнями, але свої висновки про них він надсилав на затвердження в Головне управління у справах преси МВС.

Як уже говорилось вище, покарання на газети і журнали могли бути накладені лише через судові органи. Але у той час вони були завалені справами про революційні, часто збройні, виступи і тому часто відмовлялися приймати справи про публікацію в тій чи іншій газеті статей, які чимось не подобалися цензорам. Так же діяли і прокурори окружних судів та судових палат. Цензори скаржилися в столицю. 13 березня 1906 р. Головне управління у справах преси МВС розіслало місцевим цензурним комітетам циркуляр № 2300, у якому вимагало "доводити до відома вказаного Управління про кожен випадок відмови прокурорського нагляду в порушенні кримінального переслідування" [9, арк.20]. 18 березня 1906 р. були видані нові цензурні правила. Вони збільшували розмір штрафу, який міг бути накладений на періодичне видання з 300 до 3000 руб., тобто в 10 разів. Вводилась попередня цензура на малюнки, що вдарило по сатиричних журналах. Одночасно розширювалася 129 стаття "Уголовного уложения": додавався пункт 6 – "за розпалювання ворожнечі між класами". Тепер редакторам опозиційних газет загрожували не лише великі штрафи, а й тюремне ув'язнення.

Цензура перейшла у наступ. У 1906 р. в Києві виходило 81 періодичне видання. Серед них 6 щотижневих та 8 щомісячних офіційних видань, 46 суспільно-політичних видань. Більшість із останніх носили опозиційний характер і критикували дії уряду та місцевих властей. За це цензори намагалися притягти їх редакторів до відповідальності. Протягом року проти цих видань було порушено 82 судові справи, переважна більшість з них по ст. 129 (пропаганда антиурядових вчень і суджень). 12 разів протягом року штрафували газети Є.Чикаленка "Громадська думка", 9 разів – газету "Свобода і право", 6 разів – "Київские отклики", а україномовна "Боротьба" була зовсім заборонена.

У наступному році київські цензори порушили проти періодичних видань 28 судових справ. Майже всі газети відбулися штрафами. Так, редактора "Київских вестей" штрафували 3 рази на суму 700 руб., редактора "Ради" М.Павловського – 7 разів на суму 700 руб., а редактора газети "Народ" В.Лашнюкова засудили до року ув'язнення. Інколи діставалося і редакторам правих газет, які критикували уряд П.Столипіна за нерішучість у боротьбі з революцією. На 100 руб. оштрафували редактора "Киевлянина" М.Ващенко-Захарченка і редактора чорносоптенної газети "Закон і правда" Бориса Юзефовича, який у передовій статті цієї газети від 26 квітня 1907 р. назвав вищий законодавчий орган імперії Державну думу "злочинною шайкою". Але такі випадки траплялися не часто.

Як свідчить звіт Київського цензурного комітету за 1907 р., на початку року в місті виходило 14 щоденних газет, а в кінці року залишилось лише 6 громадсько-політичних видань: "Киевлянин", "Киевская мысль", "Киевские вести", "Последние новости", "Рада", "Dzennik Kijowski".

У 1908 р. проти редакторів та видавців київських газет за поданням цензури судовою палатою було порушено 32 судові справи. Кількість газет і журналів у місті постійно зменшувалась. Уряд оцінив старання голови Київського цензурного комітету надвірного радника (підполковника) О.Сидорова. У 1909 р. він отримав чин

колежського радника, тобто полковника, і був переведений на посаду голови Московського цензурного комітету. Його ж посаду зайняв почесний професор Київського університету Т.Флоринський.

З 1911 р. кількість газет в Україні почала повільно зростати. У цьому році у Києві виходило вже 70 періодичних видань. Зникли майже всі опозиційні; збереглися і з'явилось багато правих газет – "Двуглавый орел", "Молодые силы", "Святая Русь" та спеціальних – "Киевский театральный курьер", "Искусство, живопись, графика" і т.п.

Після початку Першої світової війни у Російській імперії була введена військова цензура, а всі опозиційні газети закриті на підставі військового стану. Після Лютневої революції, 27 квітня 1917 р. рішенням Тимчасового уряду було ліквідовано Головне управління у спра-

вах преси і всі його місцеві цензурні установи. У Росії і в Україні настала довгоочікувана свобода преси.

Все вищезазначене свідчить, що "Полное собрание законов Российской империи" є важливим джерелом вивчення суспільно-політичної історії України, дослідження історії створення та діяльності цензурних установ в українських губерніях.

1. Гринченко Н.А. История цензурных учреждений в России в первой половине XIX века // Цензура в России: история и современность. Сборник научных трудов. – Вып. 1. – СПб, 2001. 2. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗ.) – Собр.1. – Т. 28. 3. ПСЗ. – Собр. 2 – Т. 3. 4. Стебницький П. Очерк развития цензурного режима в отношении малорусской письменности // Україна: наука і культура. – Вип.26-27. – К., 1993. 5. Тимошик М. Історія видавничої справи. – К., 2003. 6. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України), ф.294, оп.1, спр. 102. 7. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 2663. 8. ЦДІАК України, ф.335, оп.1, спр. 60. 9. ЦДІАК України, ф.1680, оп.1, спр.102.

Надійшла до редколегії 12.10.08

І. Юрочкіна, асп.

МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ УСРР У 1920-х РОКАХ

У статті розглянуто перший етап створення системи надання медичних послуг вищому керівництву радянської України.

The article deals with the first stage forming of the medical system for the higher leadership of Soviet Ukraine.

Після жовтневого перевороту більшовики, поряд із боротьбою за владу в країні, займалися налагодженням свого власного буття. В умовах громадянської війни організувалася система привілейованого матеріального забезпечення вищого партійного та державного керівництва. Разом із підвищеною зарплатою, разовими виплатами та персональними пенсіями, спеціалізованим продовольчим постачанням та житловим забезпеченням, вчасне та кваліфіковане медичне обслуговування було віднесено до привілеїв.

Особливий статус працівників центральних партійних органів та державних установ радянської України зараз вже не викликає сумніву. Починаючи з другої половини 1980-х років, коли з'явився доступ до архівних матеріалів та інших джерел, а також зі зняттям цензурних рамок, активізувалася увага українських дослідників до становища працівників партійно-державного апарату УСРР. Серед праць вчених, що займалися даною проблематикою, можемо виділити роботи М.С.Дорошка та М.О.Фролова [4,15,16]. Основну увагу дослідники приділяють історії формування такої категорії населення як номенклатура та її діяльності впродовж 1920-30 років. В контексті аналізу важелів та механізмів більшовицької влади, положення номенклатури в системі цієї влади та розгляду її як суб'єкту влади, вивчалось і соціальне становище працівників партійно-державного апарату, в тому числі медичне обслуговування. М.О.Фролов в основному звертається до фактів закордонного оздоровлення, в той час як М.С. Дорошко приділяє значно більше уваги санаторно-курортному лікуванню та фінансовому забезпеченню, згадує про появу та діяльність Центральної ремонтної комісії.

Метою цього дослідження стало висвітлення процесу створення системи медичного обслуговування партійно-державної номенклатури УСРР шляхом простеження формування мережі медичних закладів спеціального призначення та організації системи надання медичних послуг.

В роки військової та політичної нестабільності зруйнована система охорони здоров'я постійно трансформувалася, а тому навіть обслуговування представників нової еліти не було налагоджено та організовано на нале-

жному рівні. З вирішенням цієї проблеми не зволікали. Зразу після відновлення діяльності радянських органів охорони здоров'я у січні-лютому 1920 р., більшовики поставили питання про необхідність забезпечення відповідальних працівників, а також членів їх родин, належною медичною допомогою. Першочерговим завданням, в умовах суцільної руйнації приміщень та масових епідемій, було відновлення медичних закладів, забезпечення їх медикаментами й обладнанням та формування штату. Цими питаннями займалися ЦК КП(б)У та президія ВУЦВК, спрямовуючи свої розпорядження до Народного комісаріату охорони здоров'я (НКОЗ) та Харківського губернського відділу охорони здоров'я (губздороввідділ).

У січні 1920 р. приватну лікарню, що знаходилася у віданні Комітету зі справ вірмен на Україні, під приводом відсутності в установи коштів для її забезпечення, ЦК КП(б)У передав Харківському губернському відділу охорони здоров'я з метою розміщення там партійців за поданнями ЦК та губернського партійного комітету [9, арк.1]. Продовжуючи розпочате, голова ВУЦВК Г. Петровський 26 лютого 1920 р. запросив управляючого справами НКОЗ України В.Ради́на до Секретаріату з метою обговорення питання про створення амбулаторії та приймального покою при ВУЦВК [5, арк.5]. Про позитивні результати переговорів сповістили завідуючого Харківським губздороввідділом Туркельтауба. Він мав налагодити постачання всього необхідного для цієї справи.

У березні 1920 р. почалася реалізація проекту. Основну роботу поклали на лікаря Черникова, якого було призначено завідуючим амбулаторії. Він розробив, для попереднього затвердження президією ВУЦВК та остаточного утворення НКОЗ УСРР, детальний кошторис та штат амбулаторії, з'ясував порядок її субсидування, оплати утримання та постачання медикаментами (з висновком НКОЗ). Всім радянським установам та організаціям наказувалося всебічно сприяти зазначеній діяльності [14, арк.1]. Веденням прийомів та відвідуванням хворих на дому займався спочатку один лікар, якому допомагали фельдшер та дві сестри милосердя, а з вересня 1920 р. – двоє: Черніков та Яхніс. Добору персоналу приділялася значна увага, потрібних працівників переводили з інших місць та звільняли від мобілізації.